

Karel Šiškovič

BENEŠKA SLOVENIJA 1866—1918

Predavanje na 19. zborovanju slovenskih
zgodovinarjev, Maribor, 27. 9.—1. 10. 1978

1

Referat je poskus sinteze znanih in objavljenih virov in literature.¹ Ob sedanjem stanju raziskav bi bilo težko sestaviti popolnejšo sliko zgodovine Beneške Slovenije in Rezijske od njene priključitve h Kraljevini Italiji do konca prve svetovne vojne. Upoštevano obdobje je še vedno predmet politične obravnave, medtem ko so v zamudi strokovne in znanstvene raziskave. Arhivi in ostali viri čakajo ljudi, ki bi po njih posegli. Slovensko in tudi italijansko zgodovino bi moralo bolj organsko pristopiti k obravnavani temi, da bi se podrobneje osvetlilo obdobje, ki je podlaga za razumevanje poznejših dogodkov. Poročilo je zato zastavljeno problemsko, čeprav ni izključeno, da bi bilo težko skreniti iz že v glavnem znane vodilne niti slovensko beneške zgodovine, kar prihaja do izraza v glavni usmeritvi italijanske države, t. j. v naporih, da bi z zavestnimi ukrepi dosegla »nacionalno homogenost« na pripadajočem ozemlju.

Verjetnost, da bi se na podlagi novih odkritij v kakršnih koli virih sprevrgle dosedanje teze o slovensko beneški zgodovini, je dvomljiva. Silnica, ki se je po letu 1866 »vrnila« v to zgodovino z dunajskim mirom in s priključitvijo k Italiji, je dominantne vrednosti. Tej vrednosti so podvrženi ostali elementi, ki jo lahko omilijo, ne morejo pa je odpraviti. Obstaja pa tudi protisilnica, t. j. narodni moment, ki se je v svoji družbeni, gospodarski, kulturni, politični kompleksnosti in kompliciranosti uspešno ali neuspešno — gledanja so lahko različna — zoperstavljala konstanti ozemeljske pripadnosti — ne v smislu iredentizma, pač pa v smislu narodne identitete. Ne gre za apriorizem, temveč le za upoštevanje glavnih pogojev, v katerih se odvijajo nekateri dogodki kot sad najrazličnejših elementov subjektivnega in objektivnega značaja. Upoštevanje državne pripadnosti Beneške Slovenije je predpogoj za razumevanje njene zgodovine, ker se je v dotedanjo specifično zgodovinskega razvoja vključil dejavnik, ki je že zaradi svojega obstoja spravil v drugačen tir zgodovino tega dela tedaj nastajajočega slovenskega naroda in ga deformiral v najboljčutljivejši razvojni fazi zaradi subjektivne in ne le objektivne težnje v državo že organiziranega naroda, da allenira sebi v korist ozemlje, predvsem pa prebivalstvo. Prav zato bi bilo spoznavanje podrobnih posrednih in neposrednih načinov izvajanja nacionalne alienacije v Beneški Sloveniji in Rezijski v veliko pomoč za odpravo že obstoječih poskusov takšnega značaja. V tem smislu bi bilo torej dobro, da se pospešeno nadaljujejo raziskave in da se po možnosti pripravi obsežnejše delo o zgodovini Beneške Slovenije in Rezijske.

2

Italijanski znanstveni krogi so zelo skopi, ko obravnavajo vprašanje plebiscitov, s katerimi se je izoblikovala združena Italija. Veliko bolj glasne pa so politične verzije o plebiscitih, ki naj bi bili potrdili soglasno voljo

Italijanov po združevanju. Ni dvoma, da so bili »plebisciti« oblika, s katero so »ex post factum« potrjevali že izvršena dejstva, ki jih nihče ni mogel ovreči, ker so bili le formalno dejanje, ki je izražalo subjektivno danost v kompleksnih notranjih in mednarodnih objektivnih pogojih. Pri tem je večjo vlogo odigralo drugo francosko cesarstvo, ki je do neke mere, poleg liberalne Anglije, »nadzorovalo« zedinjenje Italije in je med svoje značilnosti prištevalo tudi nagnjenje k ljudskim glasovanjem, t. j. k plebiscitom. Zato ni čudno, da se je ta oblika potrditve že izvršenega dejstva odražala tudi v politiki zedinjevalnih naporov italijanskih vodilnih krogov, ki so prek plebiscitov legitimirali sebe in nastajajočo državo. Pri vseh drugih plebiscitih, ki so se v Italiji odvijali od 1860 do 1870, je šlo za »legitimacijo« znotraj nastajajoče države zbolj ali manj izrazitim italijanskim nacionalnim obeležjem. Plebiscit 21.—22. oktobra 1866 pa je imel dvojni značaj: na eni strani je potrdil nadaljevanje združevanja Italijanov k lastni državi, na drugi strani pa se je italijanska država polastila dela prebivalstva, ki ni bilo italijanske narodnosti, in se tako izneverila svojim lastnim nacionalnim »načelom«. S tem se je torej na ozemlju, na katerem niso prebivali Italijani, odpovedala načelu, ki je do tedaj združevalo italijansko nacijo in uporabila metode absolutističnih patrimonialnih držav o pripadnosti ozemlja, ki mu mora slediti tudi pripadnost prebivalstva ne glede na njegove morebitne želje ali značilnosti. Ob tem primeru se je torej pri novi italijanski državi pokazala ekspanzionistična črta, ki je privilegirala interese lastne narodnosti na škodo drugih.

Plebiscit 1866 je torej za Beneško Slovenijo in Rezijo pomenil resno oviro za kolikor mogoče nemoten nacionalni razvoj. Pomenil je še nekaj več: prišla sta v konflikt objektivnega in subjektivnega značaja dve narodnosti, od katerih je bila ena že v zrelih pogojih nastanka z lastno državnostjo, medtem ko je druga v skrajno težkih pogojih šele nastajala, ni imela lastne državnosti in je bila objekt prisile tako v delu, ki je pripadal Italiji, kot v delu, ki je živel v Avstroogrski.

Dunajska mirovna pogodba (3. oktobra 1866) je že rešila vprašanja ozemeljske pripadnosti ostanka Lombardsko beneške kraljevine. Na podlagi mirovne pogodbe je Kraljevina Italija dobila ozemlje, t. j. tudi Beneško Slovenijo in Rezijo, ne da bi bil potreben dodatni akt, čeprav je bil plebiscit predviden v določbah mirovne pogodbe. Ob tem nastane vprašanje, kaj bi se bilo zgodilo, če bi bila večina volivcev negativno odgovorila na vprašanje o ozemeljski pripadnosti, saj je bilo treba odgovoriti z »da« ali »ne«, vendar negativen glas ni pomenil, da bi se mogel volivec opredeliti za kakršno koli drugo državno pripadnost. Izbira je bila navidezna, ker ozemlje ni bilo več sporno in bi morebitni negativen odgovor ne sprožil drugega ali nasprotujočega mehanizma. »Plebiscit« je bil torej le notranji politični akt italijanske države brez možnosti izbire. Bil je le potrditev že obstoječega položaja. V bistvu je bil akt, ki je potrjeval uresničeno »nasilno dejanje«. Po plebiscitu in še danes določeni italijanski krogi poudarjajo, prikrivajoč izvršeno dejstvo, da se je prebivalstvo Beneške Slovenije in Rezije v celoti izreklo za Italijo in da so v teh krajih zabeležili en edini »ne«. S tem izidom naj bi se bila izpričala volja prebivalstva. Vendar moramo razumeti, četudi bi bilo moč zanemariti gornje ugotovitve, da je bilo glasovanje pogojeno predvsem od trenutnega položaja, ko je bilo vsakomur jasno, da bi morebitna opozicija po vsej verjetnosti povzročila nevšečne posledice: ozemlje je bilo zasedeno, vodilni krogi so ustvarjali ozračje navdušenja, prebivalstvo je bilo tudi pod psihološko prisilo. V bistvu je bilo glasovanje javno in brez

alternative. V takšnih pogojih bi bilo težko trditi, da so bili ustvarjeni pogoji svobodnega izražanja volje, da ne govorimo o kakršnem koli demokratskem postopku, ki ni bilo pred 100 in več leti še niti na vidiku. Poleg vsega drugega se je po vsem Venetu glasovalo »per indiviso«, kar je onemogočalo delitev po manjših teritorialnih enotah in bi celo nasproten glas ne mogel priti do veljave, ker bi ga preplavili glasovi ostalih delov Veneta.

Italija, ki je z dunajsko mirovno pogodbo dobila tudi Beneško Slovenijo in Rezijsko, je izvedla svoj potrdilni »plebiscit« v okviru določene nacionalne in državne koncepcije. Osnovna koncepcija italijanskih vodilnih krogov je izhajala iz načela nacionalne enotnosti in združitve. V svojih naporih za združitev italijanskih dežel je uživala veliko simpatij, predvsem podporo Francije in Anglije. Vendar ni bilo jasno, do kam naj seže nova italijanska država. Dokler se je nova država ustvarjala na ozemlju, na katerem je nesporno živel prebivalstvo italijanske narodnosti, ni bilo večjih vzrokov za konflikte z drugimi nacijami. Ko pa se je združena Italija približala mejam ozemlja, kjer je živel izključno italijansko prebivalstvo, so nastajali problemi, ki so nakazovali možnosti konfliktov, zlasti v trenutku ko se je pojem nacionalnega prebivalstva pomešal s pojmom nacionalnega ozemlja. Konflikt je bil na dlani, ko se je Italija pomaknila proti Soči in Alpam, kjer so bila stičišča italijanskega z drugimi, neitalijanskimi prebivalstvi. Tako je napor za združevanje Italijanov v nacionalno državo začel prikrivati drugačne namene z najrazličnejšimi zahtevami: geografsko zaokroženostjo, vojaško varnostjo, gospodarskimi interesi, zgodovinskimi pretenzijami, civilizacijskim poslanstvom ipd. Začetna faza takšnih zahtev se je že pokazala v zahtevah Italije, ki se je 1866 pojavila v Beneški Sloveniji in Rezijski, kar je jasno povzročalo mentaliteto in prakso »homogeniziranja« vsega prebivalstva v mejah države. Krogi liberalne Italije niso mogli razumeti različnosti in so po svoji »nacionalni« logiki skušali odpraviti vsakršno morebitno različnost, zlasti še nacionalnega značaja. V tem kontekstu je tudi gledati na izide t. im. »plebiscita« v Beneški Sloveniji in Rezijski in na vse argumentacije za asimilacijo obstoječega slovenskega prebivalstva. »Plebiscit«, ob katerem so tudi beneški Slovenci in Rezijani glasovali »pozitivno«, naj bi bil po mnenju vodilnih krogov tudi spričevalo želje in volje Slovencev, da postanejo Italijani tudi po narodnosti in ne le po državi pripadnosti.

Prevladuje mnenje, da so bili beneški Slovenci in Rezijani zavestno za priključitev k Italiji. Dvomim, da je ta trditev pravilna. Gre za skupek elementov in motivacij, ki nam lahko razložijo dejansko stanje. Upoštevati moramo dejstvo, da je Beneška Slovenija z Rezijsko stoletja pripadala teritorialnim enotam furlanske in venetske ravnine in so jo v tem okviru potisnili na raven mejne predstraže ravnine. Po drugi strani so bile njene gospodarske povezave mnogo lažje s furlansko ravnino in je igrala posredovalno vlogo med furlansko-venetsko ravnino in slovenskim alpskim svetom. Stoletna družbeno gospodarska povezava je torej igrala vidno vlogo pri psihološki opredelitvi ali pri pomanjkanju odpora. Nacionalni moment ni igral nobene vloge, ker je bil šele v nastajanju in zaradi tega se nacionalna pripadnost ni zdela odločilna. Pripadnost avstrijskim dednim deželam ni bila privlačna, ker je bilo beneško prebivalstvo vajeno gledati nanje kot na sovražnika, ki je neštokrat v stoletjih korakal po njegovih dolinah in proti kateremu se je moralo pogostoma braniti. Dvomim pa, da je igralo kakršno koli vlogo dejstvo, da je bila Italija liberalna, Avstrija pa absolutistična. Pri 90 % analfabetnem prebivalstvu ne more biti oblika vla-

davine odločujočega značaja. Če dodamo k temu še dejstvo, da je italijanska vojska bila na tamkajšnjem ozemlju še pred plebiscitom in da so bili ustvarjeni vsi pogoji za objektivno in subjektivno prisilo, si ne moremo zamisljati drugačnega izida, četudi bi bila alternativa mogoča. Pri dozdevni izbiri beneško slovenskega prebivalstva so torej zmagali podzavestni motivi, predvsem pa resignacija o neizbežnem, ki ga drugi vsiljujejo. In tako je tudi bilo, ker ni bilo pogojev za pravo svobodno in alternativno izbiro.

3

Beneška Slovenija in Režija je danes razdeljena na 17 občin, od katerih jih najrazličnejši avtorji imajo 10 (Dreka, Grmek, Bardo, Podbonesec, Režija, Sv. Lenart, Špeter, Sovodnje, Srednje, Tipana) za popolnoma slovenske in 7 (Ahten, Fojda, Gorjani, Neme, Praprotno, Čenta, Tavorjana) za narodno mešane. V času od 1866 do 1918, točneje do 1921, je k 10 sedanjim popolnoma slovenskim občinam spadala tudi občina Ahten, ki pa je danes narodno mešana s pretežno večino italijansko-furlanskega prebivalstva, medtem ko je bila še leta 1921 99,7 % slovenska. V obdobju med 1866 in 1918 je bila sedanja občina Podbonesec deljena na občini Ronac in Tarčet, občina Gorjani pa je bila nekaj časa pridružena občini Artin. Zaradi preglednosti se demografska slika nanaša na sedaj obstoječe občine. K 10 sedaj obstoječim slovenskim občinam je dodana še občina Ahten.

Razpolagamo s podatki uradnih popisov prebivalstva 1871, 1881, 1901, 1911 in 1921.

Na podlagi teh podatkov imamo v 11 samoslovenskih občinah naslednjo sliko:

Rezidenčno prebivalstvo:

1871	1881	1901	1911	1921
26.595	27.470	28.777	32.851	33.263

Prisotno prebivalstvo:

1871	1881	1901	1911	1921
24.277	24.635	27.009	27.197	29.196

Slika ostalih 6 občin z narodno mešanim prebivalstvom je naslednje:

Rezidenčno prebivalstvo:

1871	1881	1901	1911	1921
22.624	23.746	27.832	33.532	33.546

Prisotno prebivalstvo:

1871	1881	1901	1911	1921
22.123	22.969	27.416	27.343	30.712

Skupno prebivalstvo:

Rezidenčno prebivalstvo:

1871	1881	1901	1911	1921
49.219	51.216	57.609	66.383	66.809

Prisotno prebivalstvo:

1871	1881	1901	1911	1921
46.400	47.604	54.425	54.540	59.908

Že na prvi pogled je razvidna razlika med rezidenčnim in prisotnim prebivalstvom. Razlika prikazuje število odsotnih prebivalcev, v največji meri delovno silo, ki se je izseljevala in iskala zaposlitev izven občine. Pri tem je opazno, da je absolutno in relativno veliko manj prisotnega prebivalstva v 11 samoslovenskih občinah, kar pomeni, da je val izven občine zaposlene delovne sile zelo občuten v 11 slovenskih občinah, manj občuten pa v narodno mešanih, ki imajo svoja središča v ravnini. Prav tako je razvidno, da se je med popisom 1901 in popisom 1911 marsikaj zgodilo. Prisotno prebivalstvo se je zmanjšalo in je v absolutni številki enako prisotnemu prebivalstvu 1901, medtem ko se je rezidenčno prebivalstvo precej povečalo. Tudi v narodno mešanih občinah je razlika med 1901 in 1911 opazna, kar se da razlagati z močnim valom izseljevanja v tujino. Skupna številka v 17 občinah prav tako nakazuje val izselitev, ki dosega izredne razsežnosti.

Omembe vredno je tudi dejstvo, da se Beneška Slovenija z Rezijsko demografsko slabo razvija, kar dokazuje dvojice:

1. težak socioekonomski položaj, visoka umrljivost, čeprav je rodnost velika (niso redke družine s 15 otroki);
2. val izselitev je prikrita, ker rezidenčno prebivalstvo ne upošteva stalno izseljenih, iz matičnih knjig izbranih prebivalcev.

Popisi prebivalstva lahko povedo marsikaj, vendar za popolnejšo sliko bi bilo treba pregledati matične knjige, da se ustvari popolnejša slika izselitev, rodnosti, umrljivosti ipd.

Kako je demografska slika 11 slovenskih občin vsestransko negativna, naj kot primer navedem, da je bilo leta 1971, tj. pri zadnjem popisu prebivalstva 15.808 rezidenčnega in 14.682 prisotnega prebivalstva. Če primerjamo te številke s popisom izpred 100 let, pridemo do zaključka, da se je Beneška Slovenija z Rezijsko izpraznila in da je skoraj celotno aktivno prebivalstvo izven njenih občin.

Podatki o številu Slovencev v Beneški Sloveniji in Rezijski so različni. Iz uradnih statistik zvemo, da so po prvi svetovni vojni (leta 1921) našli v 17 občinah 33.932 prebivalcev slovenske narodnosti. Po podatkih iz leta 1911 je bilo 36.178 Slovencev. Leta 1901 pa so našli 5.776 slovenskih družin. Nekateri avtorji pa navajajo druge številke. Pri popisu 1881 naj bi bilo v 12 od 17 občin 27.684 Slovencev, katerim je treba prišteti še 9.000 v drugih obrobniških občinah, torej prek 36.500 Slovencev. 1895 pa naj bi bilo 31.778 Slovencev v 12 občinah poleg drugih 9.000 v ravninskem delu. Zato ni čudno, da je I. Trinko računal, da je bilo leta 1899 približno 40.000 Slovencev. Kot kuriozitetu je vredno navesti tudi podatke nekega italijanskega šolskega funkcionarja, ki trdi, da je bilo 1883 63.646 Slovencev.

Na eni strani imamo torej uradne podatke, na drugi strani pa se najrazličnejši avtorji spuščajo v kalkulacije, ki jih je težko preveriti. Vendar bo držalo, da je ob koncu stoletja bilo približno 40.000 Slovencev. To število bi se bilo moralo povečati, če ne bi bilo pritiskov, slabega demografskega naraščanja in vala izselitev. Zato je težko verjeti, da so uradni podatki 1911 in 1921 verodostojni. Po »naravni« logiki bi bilo moralo biti leta 1921, ko so v 17 občinah našli 66.809 prebivalcev veliko več kot 33.932 Slovencev, saj so v teh občinah leta 1911 našli skoraj 70 % slovenskih prebivalcev, kar pomeni, da bi bilo moralo biti leta 1921 najmanj 45.000 Slovencev. V kateri popisni poli je ostalo približno 12.000 Slovencev?

Podane številke nas prepričujejo, da je demografski razvoj Beneške Slovenije in Rezijske nenaraven. Med 1871 in 1881 je število prebivalcev v slovenskih občinah naraslo za 3,8 %, med 1881 in 1901 za 6,6 %, med 1901 in

1911 za 9,6 % ter med 1911 in 1921 za 1 %. V mešanih občinah pa je bil odstotek naraščanja v primerjavi s prejšnjim popisom naslednji: 1881 3,7 %, 1901 15,4 %, 1911 1,9 % 1921 13,4 %. To pomeni, da je ravninski del imel ugodnejšo, torej bolj naravno demografsko rast, medtem ko je hriboviti, tj. slovenski del doživiljal demografsko stagnacijo.

Na podlagi zbranih podatkov izhaja, da se je med letom 1901 in 1911 pojavil množičen val izseljevanja, kar potrjuje razlika med rezidenčnim in prisotnim prebivalstvom. Vendar je bil ta val usmerjen v evropske države, kar je pomenilo, da ni šlo za stalen odliv. Če bi se uresničili drugačni pogoji, bi se ta val izseljencev vrnil. Do sedaj pa ni podatkov o stalnih izseljencih, ki jih popis o rezidenčnem prebivalstvu ne jemlje več v poštev. Nekateri tedanji avtorji govorijo o izselitvah v Ameriko. Drugi, zanesljiv pokazatelj pa je nenaravna demografska rast, ki nakazuje stalen populacijski deficit. Tega pa ne moremo razumeti le kot posledico visoke umrljivosti, marveč si ga lahko razlagamo kot posledico stalne izselitve.

4

Pred priključitvijo je bila Beneška Slovenija z Rezijo pokrita z gozdovi in pašniki. Kmetijstvo se je razprostiralo na 25 % ozemlja. Poljedelstvo je služilo prehrani obstoječega prebivalstva. V nekaterih občinah je bila razvita tudi sadjereja: jabolka, hruške, kostanji. Večjih posestev je bilo malo, prevladovala so mala in srednja posestva. Maloposestniška značilnost Beneške Slovenije in Rezije je bila posledica vloge, ki so jo v zgodovini odigrali Slovenci na tem ozemlju, ko so branili beneško republiko na njenih mejah. Zato jim je republika poleg upravne in sodne avtonomije zagotovila tudi lastnino nad zemljo, na kateri so pridelali, kar jim je bilo potrebno, da so vztrajali kot mejaši. V tem lastninskem režimu se je Beneška Slovenija z Rezijo razlikovala od ravninskega dela, kjer sta prevladovali splovinarstvo in kolonatstvo.

1. avgusta 1896 so v špetrskem okraju (8 občin Nadiških dolin) ugotovili 161.555 ha obdelane površine z 71.281 parcelo, ki so plačevale 107.119 lir zemljiškega davka. Iz tega je razvidno, da je bila zemljiška posest do skrajnosti razparcelirana, da pa je za časa Italije plačevala velike davščine. Prevladoval je torej skrajno individualistični odnos do zemlje, medtem ko je bilo neznatno združniško gibanje, ki pa se je ravno tedaj začelo sunkovito razvijati v drugih delih Italije, predvsem pa v Karniji, tj. na sosednem ozemlju.

V letih 1906—1907 je bilo v istem okraju (špetrskem) od 6.200 do 6.400 glav goveje živine, 724 ovac, 254 koz. Vendar leta 1750 je bilo samo v dveh župnijah istega okraja 4.025 glav goveje živine in 5.951 ovac in koz. Ta velika razlika v živinorejski dejavnosti nam dokazuje, da se je marsikaj spremenilo na slabše. Nekateri avtorji trdijo, da se je to zgodilo predvsem po letu 1851, ko so razdelili skupne srenjske površine, kar naj bi bilo povzročilo pomanjkanje pašnikov in povečanje gozdnih površin.

Poljedelstvo je bilo intenzivno. Naj omenimo, da so pridelali od 13 do 15 stotov pšenice na hektar (v ravninskem delu Furlanije 17 stotov) in od 20 do 30 stotov koruze (v furlanski ravnini 27 stotov). V špetrskem okraju (Nadiške doline) so pridelovali prek 23.000 stotov krompirja in so »izvažali« v ravnino približno 20.000 stotov jabolk in isto toliko kostanja.

Glede zahodne Benečije (Terska dolina) imamo podatek iz bardske občine. Leta 1881 je bilo v tej občini od 3.500 do 4.000 glav goveda, ovac in koz.

V XIX. stoletju je bilo v Beneški Sloveniji in Reziji tudi nekaj industrije. Gre za kamnarsko industrijo, ker so izkoriščali t.i. »plasentinski« marmor. Vendar so po priključitvi k Italiji to dejavnost polagoma opuščali zaradi velike in odločilne konkurence ostalih italijanskih marmorjev. Do leta 1866 pa je beneška kamnarska industrija delala predvsem za avstrijske potrebe.

Obrtništvo je bilo vaškega značaja in vezano na potrebe poljedelstva in kmetovalcev: mizarstvo, čevljarstvo, kovaštvo ipd. Ni imelo širšega trga.

Na splošno pa je bilo gospodarstvo subsistenčnega značaja razen tržne vrednosti sadjereje in delno kamnarstva.

Iz tega izhaja tudi družbena struktura prebivalstva: velikansko večino so sestavljali mali in srednji kmetje, nekaj je bilo obrtnikov in zaposlenih v kamnarski industriji. Obrtnikov ni bilo veliko. Višek populacije pa je odhajal v ravnino, v tuje dežele, do začetka izseljevanja v Ameriko in v rudnike Nemčije, Francije in Belgije pa v avstroogrške dežele, kjer so se po večini zaposlili kot zidarji.

Več desetletij po priključitvi k Italiji je gospodarska struktura ostala statična, tudi zato, ker je bila statična gospodarska struktura bližnje ravnine, kjer ni Italija prinesla novosti. Polagoma pa je prišlo, zlasti ob koncu stoletja, do nekaterih premikov zaradi prvih znakov gospodarskega razvoja v severni Italiji, ki so ga občutili tudi v Furlaniji. Zaradi tega se je marginalna vrednost kmetijske strukture v Beneški Sloveniji in Reziji začela ožiti in se je postavljala problem gole eksistence razparceliranih kmetij. Tudi »izvoz« sadja v ravnino je padal in so se tako zmanjševali pičli dohodki beneških kmetov. V tem obdobju se torej začena še bolj čutili napačna tendenca po izseljevanju in po iskanju zaslužka v ravnini, ki pa ni zagotavljala zaposlitve. Zato se je izseljevanje preusmerilo v tujino: sezonsko še vedno v avstroogrške dežele, bolj stalno pa v zahodno Evropo. Medtem ko se sestav družbene in gospodarske strukture slabša zaradi odpiranja tržišča v blagovnem prometu in za delovno silo, postaja demografska struktura »atipična« zaradi prevladovanja starejših in mlajših generacij.

Zanimivo je, da je beneška struktura intelektualno zelo šibka. Skoraj edini intelektualci so duhovniki, medtem ko se ponavlja pojav, da se »laični« intelektualci italijanizirajo, ker se selijo v ravnino.

5

Politična struktura prebivalstva Beneške Slovenije in Rezije odraža relativno statičnost družbene in gospodarske strukture. Edini »politični« ljudje v širšem smislu so duhovniki in maloštevilni laični intelektualci. Prebivalstvo je predvsem pod vplivom cerkvene hierarhije in sledi napotilom svojih duhovnikov. Iz italijanskih virov zvemo, da je bilo to prebivalstvo »avstrijakantsko«, vendar v verskem smislu, ker je duhovščina s pomislekom gledala na »liberalno nacionalno« Italijo, ki je bila v sporu s cerkveno državo. Vendar pa po letu 1870, ko je bila odpravljena vatikanska država, ni čutili, da bi se bil odnos prebivalstva do Italije kaj poslabšal. Vsekakor pa so italijanski vodilni krogi vsak pojav slovenstva karakterizirali kot »avstrijakantstvo« in šele pozneje kot »panslavizem«. V zvezi s politično strukturo med 1866 in 1918 bi bilo potrebno preučiti izide volitev, kar bi verjetno dalo pravo sliko stanja in razvojnih tendenc. Vendar je že sedaj jasno, da je Beneška Slovenija z Rezijo ostala v svojem bistvu politično konservativna in da so s težavo prodirale naprednejše idejne struje.

6

šola v Beneški Sloveniji in Reziji je problem zase. Že za časa habsburškega lombardsko-venetskega kraljestva so začeli organizirati šolsko mrežo, ki pa je bila italijanska. Vendar so po vseh župnijah Beneške Slovenije in Rezije bili tečaji verouka v slovenščini. V svojem bistvu pa ni šlo za prave šole, ki niso imele namena alfabetizirati prebivalstvo, pač pa so razlagale krščanski nauk predvsem otrokom. Ob priključitvi k Italiji je bilo v Beneški Sloveniji in Reziji 90 % analfabetov, kar je prav gotovo predstavljalo dobrodošlo praznino, v katero se je vključila nova država.

Po vsej Italiji se je tedaj vodila bitka med cerkvijo in državo v zvezi s poukom po šolah in z vsebino šole. Liberalno nacionalna država se je trudila, da bi iztrgala iz rok duhovščine šolske otroke in jih vzgajala v duhu tedanjega liberalizma oz. laicizma. Ko se je italijanska država prikazala v Beneško Slovenijo in Rezijo, je hotela doseči isto, vendar se je ta njen namen zavestno sprevrgel v asimilacijski proces prek šole in učnega osebja. Nova oblast je začela organizirati široko mrežo italijanskih šol, da bi homogenizirala prebivalstvo in ker je pri tem trčila ob odpor duhovščine, ki je bila slovenska in je uporabljala slovenščino v cerkvi in cerkvenih opravilih, se je politično in narodno spoprijela z duhovščino. Že 1869 je vladni komisar v Čedadu odredil, da morajo biti šole italijanske in da morajo učne moči uporabljati samo italijanščino, čeprav je za druge italijanske dežele veljala norma, da je potrebno izhajati iz dialektalnih značilnosti. 1872 so v špetru, tj. v glavnem centru Beneške Slovenije, ustanovili triletno učiteljsko šolo, ki se je 1878 spremenila v pravo učiteljsko z namenom, da pripravi učne moči za zasedbo odprtih mest na ustanovljenih ali načrtovanih osnovnih šolah po Beneški Sloveniji in Reziji. Da bi privabili čimveč kandidatov so tudi ustanovili poseben zavod, ki je omogočal bivanje dijakov in dijakinj. Po drugi strani so z visokimi štipendijami omogočali odhod Benečanov v Čedad in Videm, pozneje pa v univerzitetna središča v Italijo. Iz vrst Slovencev so hoteli na ta način zgraditi široko mrežo italijanskih intelektualcev, ki naj bi pomagali pri asimilaciji »tujerodnega« prebivalstva. Da so bili nameni oblasti raznarodovalni, nam ne dokazujejo le govori raznih furlanskih poslancev, pisanje furlanskega tiska in okrožnice državnih birokratov, marveč tudi dejstvo, da je bilo leta 1898 samo v 8 občinah špetrskega okraja (Nadiške doline) 25 osnovnih šol, medtem ko so bile cele regije po južni Italiji brez šol. Alfabetizacija v Beneški Sloveniji in Reziji je bila torej istočasno tudi italijanizacija. O kakršnih koli šolah s slovenskim učnim jezikom pa ni bilo niti govora. Zaradi pritiska, ki ga je prebivalstvo občutilo, ni zaznati zahtev po ustanavljanju slovenskih šol. Nasprotno, celo verouk v slovenščini je postal sumljiv in so ga odpravljali z italijanizacijo župnij.

Prav zato se je tedaj ustanavljal določen krog slovenskih italijaniziranih intelektualcev (predvsem na ravni učiteljev in nižjesrednješolskih profesorjev), medtem ko so bili redki intelektualci, ki jih je imeti za Slovence in so delovali v ožjem in širšem krogu slovenske kulture. Med temi redkimi pa so nekateri (A. Podreka, P. Podreka, A. Klodič, I. Trinko) zelo znani in so vredni večjega poznavanja in pozornosti.

7

Beneška Slovenija in Rezija imata svoje mesto v slovenski besedi in jeziku. Morda je premalo znan čedajski rokopis z zapiski bratovščine Sv. Marije v Černjeji pri Nemah iz leta 1497. Nedavno pa so odkrili staro-

gorski rokopis iz leta 1492—1498, kar dokazuje prisotnost slovenske pisane besede v teh krajih. Leta 1743 je bil napisan prvi katekizem v beneško slovenskem narečju. Ostal je v rokopisu, čeprav so ga uporabljali. Tiskani katekizem je izšel leta 1851, ni pa dobil škofovskega imprimaturja. Od 1855 do 1928 je še izšlo pet katekizmov, od katerih dva v rezijanščini. Poleg tega pa so tiskali molitvenike in verske priročnike, zbirke ljudskih pesmi in druge knjižice za vsakdanjo, predvsem cerkveno rabo.

V trenutku, ko se je v osrednjih slovenskih deželah začela širša dejavnost slovenskega tiska, je tudi Beneška Slovenija z Rezijo začela dobivati slovensko tiskano besedo in s tem polagoma prihajala v stik z razvijajočim se slovenskim jezikom, čeprav so okoliščine oteževale branje in širjenje slovenske knjige. Zanimivo je, da so se kulturni stiki z osrednjimi slovenskimi deželami razširjali in se je ponovno vzpostavljala neposredna povezava z jezikom matičnega naroda kljub pomanjkanju šol.

Na drugi strani pa so politične in šolske oblasti italijanske države vneto vsiljevale italijansko tiskano besedo, razširjale številne italijanske liste, časopise, revije, verski tisk, knjige, da bi preprečile neposreden stik Slovencev s Slovenci. Vsekakor pa je zanimivo opozoriti na pojav, ki je v določenem trenutku povzročil zaskrbljenost pri italijanskih političnih in oblastvenih krogih: od leta 1871 do začetka vojne z Avstroogrsko se je po Beneški Slovečiji in Reziji razvila široka mreža članstva Mohorjeve družbe. Leta 1871 je bilo vsega skupaj 9 članov te družbe v Špetru, leta 1875 11 v Špetru in 2 v Viškorsl. Že leta 1882 je bilo v Beneški Sloveniji 112 članov, 1891 139, 1893 168, 1894 181, 1895 198. Tedaj so se nekateri italijanski politični krogi začeli zavedati, da se 32 let po priključitvi ozemlja k Italiji dogaja nekaj »nezaslišanega«: ljudje čedalje bolj berejo slovensko tiskano besedo. O tem se je celo govorilo v italijanski poslanski zbornici, oblasti pa so ukrepale tudi po upravni poti, da bi preprečevale prihod slovenskega tiska in da bi »prepričale« ljudi, naj ne berejo slovenskih knjig. Zato se je do 1904 članstvo Mohorjeve družbe zmanjševalo (139 članov), vendar se je že 1905 to število bliskovito dvignilo na 202, 1909 na 219 in 1910 na 353. Tedaj so že spet stopili v veljavo določeni represivni ukrepi administrativnega in političnega značaja, kar je povzročilo, da je bilo v začetku leta 1915, tj. tik pred začetkom vojnih operacij na mejni črti, le 129 članov Mohorjeve družbe. Od leta 1915 do 1918 pa so živeli Benečani in Rezijani na vojnem območju in je bilo vsako izpričevanje slovenstva nevarno, ker je italijansko poveljstvo povsod videlo same vohune.

Članstvo Mohorjeve družbe v Beneški Sloveniji in Reziji nam dokazuje, da ni mogla italijanska država preprečiti spontanе povezave z matičnim narodom, kar je v marsičem nevtraliziralo asimilacijsko delo italijanske vodilne strukture, ki je za raznarodovanje Slovencev osredotočalo veliko energij in denarnih sredstev.

Največja vrzel pa je bilo pomanjkanje drugega slovenskega tiska, predvsem pa krajevnega političnega tiska, ki bi tudi drugače osveščal prebivalstvo Beneške Slovenije in Rezije.

Kulturni delavci območja so svoje spise objavljali v tisku osrednjih slovenskih dežel.

Pred razpadom Beneške republike je Beneška Slovenija uživala svojevrstno upravno in sodno avtonomijo. Po krajšem Napoleonovem obdobju je Beneška Slovenija z Rezijo prišla v sestav Lombardsko venetske kraljevine v sklopu habsburške monarhije in je izgubila prejšnjo upravno in sodno

avtonomijo. Ni izključeno, da so si nekateri mislili, da bo Beneška Slovenija s priključitvijo k Italiji ponovno dobila svojo avtonomijo. V resnici je celo pod Avstrijo bilo nekaj središč Beneške Slovenije (npr. Špeter) z določenimi upravnimi in sodnimi funkcijami. Nova država pa je takoj razbila vsakršno iluzijo in je preselila upravne in sodne funkcije v ravnilo, v Čedad, Čento, Humin in še dlje, v Videm.

Italijanska kraljevina je bila strogo centralizirana država, ki ni trpela posebnih upravnih ali sodnih avtonomij in je zato koncentrirala vso oblast, najprej v prvih letih v rokah vladnih komisarjev, nato pa v rokah prefektov in nekaj časa podprefektov. Župani pa so morali izvrševati ukaze centralnih oblasti. Koncentracija oblasti v ravnilu je rodila daljnosežne posledice: v času še obstoječih upravnih in sodnih centrov v slovenskih krajih se je tako v upravnih kot v sodnih poslih uporabljal krajevni slovenski jezik, v ravnilu pa je bilo takšno poslovanje nemogoče, ker je bilo strogo prepovedano poslovati v jeziku, ki ne bi bil italijanski in ker je bila večina uradnikov iz drugih italijanskih dežel. Na ta način je slovenščina bila izrinjena iz praktične vsakdanje uporabe v javnem poslovanju.

9

Cerkvena organizacija v Beneški Sloveniji in Reziji je bila zelo gosta. Poleg župnij je bilo tudi veliko kaplanij, ki so na ta način podrobneje kontrolirale vse ozemlje. V Nemah je bil celo slovenski vikariat. Župniki in kaplani so bili vsi ali skoraj vsi slovenske narodnosti in liturgija je bila slovenska. Duhovščina je torej poleg svojega verskega izvrševala tudi narodno poslanstvo, ker je ohranjala v zavesti in podzavesti ljudi slovensko besedo in slovensko čustvovanje, gojila slovenske tradicije in običaje, povezovala Slovence pod Matajurjem z ostalimi Slovenci in dejansko vcepljala čut pripadnosti širši nacionalni skupnosti.

Tega so se zavedali italijanski politični in upravni krogi, ki so hoteli z odstranitvijo slovenske duhovščine odpraviti tudi eno večjih ovir za asimilacijo slovenskega prebivalstva. V nekaj več kot tridesetih letih je italijanskim oblastem, ki se jim videmska cerkvena hierarhija ni zoperstavljala, če jim že ni priskočila na pomoč, uspelo popolnoma izriniti slovensko duhovščino v vikariatu v Nemah, v Reziji in v čedajskem mešanem okraju. Edinole v Nadiških dolinah so se poleg italijanskih ohranjali tudi slovenski duhovniki. Duhovniki, ki so nadomeščali svoje slovenske kolege, so prihajali iz furlanske nižine ali iz italijanskega dela Istre. Marsikdo je bil naravno prenapet in je brez kompromisov uvažal italijansko liturgijo in se ni oziral na slovenske vernike. Zato je ob koncu prejšnjega stoletja samo v nekaterih od 12 župnij, kolikor jih je bilo v Beneški Sloveniji brez Rezije, ostala v veljavi slovenska liturgija, kar je prav gotovo povzročilo težke nacionalne posledice.

Že takoj po priključitvi (1866) so ukinili slovensko liturgijo v cerkvah v Praprotnu, Romandolu, Černej, Teru, Podbrdu, Šteli in Filipanu, leta 1870 v dveh, 1880 v eni, 1885 v treh, 1890 v dveh, 1900 v petih, 1919 v treh cerkvah. V 30 cerkvah pa je bila v veljavi slovenska liturgija do 1933, ko so jo ukinili na pritisk videmskega prefekta.

Kljub tem ukrepom, ki se jim višja cerkvena hierarhija ni upirala, se je do neke mere raba slovenščine po cerkvah še vedno ohranjala, ker se neslovenski duhovniki niso mogli sporazumevati z lastnimi verniki in so se zato sami morali učiti slovenščine ali pa poklicati na pomoč slovenske kolege.

Raba slovenščine na upravnem, sodnem, splošno javnem področju je bila pod Beneško republiko vsepovsod razširjena. Čeprav je Lombardsko-venetska kraljevina imela italijanski značaj, ker se habsburška monarhija ni ozirala na stvarni sestav prebivalstva, se je raba slovenščine tudi v javnosti ohranila v ožjih mejah občinskih in medobčinskih organov Beneške Slovenije in Rezijske in proti temu dejstvu dejansko ni nihče nastopal razen nekaj prenapetežev iz ravnine. Takoj po priključitvi k Italiji pa je bila javna raba slovenščine odpravljena v upravi in sodstvu, čeprav so se morali v Čedadu, Čenti, Huminu in celo v Vidmu zatekati k prevajalcem, da bi urejali zadeve beneških ljudi. Vendar tendenca je bila, da se raba slovenščine čimprej in čim popolneje omeji. Po izločitvi slovenščine iz upravno politične prakse so začeli vodilni krogi izrinjati slovenščino iz cerkve, kar pa ni šlo vedno tako lahko, saj so se morali ozirati tudi na duhovščino, ki je še vedno predstavljala določeno silo, s katero je bilo treba vsestransko računati. Iz privatne rabe pa so skušali izriniti slovenščino z organizirano in razpredeno mrežo italijanskih šol. To pa je bilo težje, ker so osnovne šole imele samo tri razrede in so otroci bili v stiku s tujim učiteljem le del leta in še to z velikimi prazninami zaradi poljskih del. Do šestega leta starosti pa so bili otroci deležni družinske vzgoje, ki je bila jezikovno slovenska. Oblasti so torej storile vse kar je bilo v moči tedanje države, ki prav gotovo ni bila tako vseobsegajoča kot sodobna država, da bi slovenščino likvidirale. Zato se je slovenski jezik v svoji narečni obliki ohranil, kar pa je rodilo nekatere teorije, ki jih še danes vztrajno ponavljajo, češ da beneška in rezijanska narečja niso slovenska. Zato so skušali vcepiti v ljudeh neko zavest posebnosti, ki naj bi odklanjala povezavo s slovenskim narodom in naj bi dokazovala povezavo z italijanskim narodom: naj bi šlo za Italijane z drugim, neitalijanskim narečjem. Pri vcepljanju te čudne miselnosti so delno uspeli, saj so subjektivno odtujili tiste ljudi, ki so bili iz gospodarskih, družbenih in političnih razlogov odvisni od države in njenih ustanov.

Pri tem so torej zaustavili proces organske jezikovne spojitve Benečanov in Rezijanov z ostalimi Slovenci na Primorskem in v osrednjih slovenskih deželah, kar je povzročilo »zaostajanje« v razvoju beneških dialektov, istočasno pa ohranitev žlahtnih arhaizmov, ki jih je sedanji slovenski jezik že izgubil.

Pomanjkanje šol, direktne povezave s slovenskim narodom, splošne tiskane besede, vsakodnevni stiki, ker je bila nova meja bolj toga od prejšnje, je povzročilo veliko škodo prebivalstvu Beneške Slovenije. Po drugi strani pa je pomanjkanje direktnih stičišč s slovenskim narodom dokazalo objektivno danost nacionalnosti v določenem zgodovinskem obdobju in v določenem spletu gospodarske in družbene strukture. Vsi asimilacijski in raznarodovalni naporji do leta 1918 niso dejansko prinesli vodilnim krogom italijanske države tistega uspeha, ki si ga je pričakovala: ostalo je še vedno dejstvo, da so ljudje govorili slovensko in da so bili objektivno različni od ostalih prebivalcev iz ravnine. To pomeni, da so še vedno delovali elementi, ki so v svoji sintezi porodili določeno nacijo, konkretno slovensko nacijo. Kljub temu da je Beneška Slovenija z Rezijsko pripadla Italiji v najbolj nesrečnem zgodovinskem trenutku, tj. v času, ko se je zavestno formirala slovenska nacija, so na obravnavanem območju še dalje delovale sile, ki so to zavest, čeprav v poveljih oz. v objektivni obliki, razvijale v višjo stopnjo.

V zaključku je moč trditi, da je težko, če ne nemogoče, edinole s subjektivnimi pritiski odpraviti določeno objektivno stanje, ki se giblje k novi obliki družbenosti. Tudi po tolikih letih je ta objektivna danost, ki se je kumulirala v stoletjih, še vedno živa stvarnost, ki ji manjka le sprostitev subjektivnih pogojev zato, da se združi s širšo nacionalno skupnostjo, ki ji pripada.

Uporabljena literatura

- G. BANCHIG, Zgodovinsko-politični položaj Nadiških dolin, SLORI, Čedad 1978 (ciklostil)
- E. BIANCHINI, Slavia Friulena, 1901
- R. B., V zrcalu, Trinkov koledar za beneške Slovence 1958, Gorica
- E. CENCIG, Pravni aspekt slovenske manjšine v Italiji, SLORI, Čedad 1978 (ciklostil)
- F. CLAVORA, D. DEL MEDICO, L. FELETIG, Razmišljanja o socioekonomskih razmerah v Beneški Sloveniji s posebnim ozirom na proces izseljevanja, SLORI, Čedad 1978 (ciklostil)
- L. ČERMELJ, Beneška Slovenija, Passato e presente degli Sloveni in Italia, Trieste 1974
- V. ČERNO, Zgodovinsko-pravni vidiki Slovencev v Videmski pokrajini, SLORI, Čedad 1978 (ciklostil)
- ISTAT, Popolazione residente e presente dei comuni ai censimenti dal 1861 al 1961. — Circoscrizioni territoriali al 15-ottobre 1961, Roma 1967
- O. MARINELLI, La Slavia italiana, SLORI, Ponatis, Bologna 1978
- B. MARUŠIČ, Prispevek k biografiji P. Podreke, Jadranski koledar 1970, Trst 1969
- V. MELIK, Gli Sloveni della Benecia 1797—1866, La storia della Slavia italiana, Quaderni Nediža 3, S. Pietro al Natisone — Trieste 1978, str. 103
- F. MUSONI, Sulle condizioni economiche, sociali e politiche degli Slavi in Italia, Roma 1895 (izvleček)
- R. OREL, »Zanimivosti iz plebiscita o pripadnosti Beneške Slovenije«, Jadranski koledar 1954, Trst 1953
- D. PAHOR, Gradivo k vprašanju šolstva v Beneški Sloveniji, Jadranski koledar 1966, Trst 1965
- L. PALETTI, Rezija, SLORI, Čedad 1978 (ciklostil)
- P. PETRICIG, Osnove in kulturni smotri slovenskega izobraževanja v Beneški Sloveniji, SLORI, Čedad 1978 (ciklostil)
- P. PETRICIG, Carlo Podrecca. Studio biografico, iz C. PODRECCA, La Slavia Italiana, Trieste 1977
- C. PODRECCA, Slavia Italiana, Cividale 1884
- I. PREDAN, Gospodarski položaj v Beneški Sloveniji, Jadranski koledar 1961, Trst 1960
- A. REJEC, Demografski premiki v širšem obmejnem pasu zahodnih Slovencev in deželi Furlaniji-Julijski krajini v polstoletju 1910—1961, Jadranski koledar 1972, Trst 1971
- A. REJEC, Nasledki emigracije v Beneški Sloveniji v 60 letih tega stoletja, Jadranski koledar 1968, Trst 1967
- A. REJEC, Rezija, Domače skrbi, Jadranski koledar 1965, Trst 1964
- A. REJEC, Sto let Beneške Slovenije v združenji Italiji, Jadranski koledar 1966, Trst 1965
- S. RUTAR, Beneška Slovenia. Prirodnoznanstvi in zgodovinski spis, Ljubljana 1899
- SLORI, Demografsko gibanje v občinah Furlanije-Julijske krajine, kjer žive Slovenci, Trst 1976
- G. STUOLO, Slavi confinanti, Cividale 1886
- K. ŠIŠKOVIC, Okvirno gradivo o položaju Slovencev v videmski pokrajini, 1972 (rokopis)
- K. ŠIŠKOVIC, La Slavia dal 1866 al 1918, v La storia della Slavia italiana, Quaderni Nediža 3, S. Pietro al Natisone — Trieste 1978, str. 85
- K. ŠIŠKOVIC, Proposte di soluzione legislativa dei problemi degli Sloveni d'Italia, Trieste 1974
- H. ŠPEKONJA, Gozdarstvo v Beneški Sloveniji, Jadranski koledar 1957, Trst 1956

V. TEDOLDI, Gospodarska zgodovina Slovencev v Furlaniji, Jadranski koledar, 1963, Trst 1962

G. VALUSSI, Gli Sloveni in Italia, Trieste 1974

S. VILHAR, Nekaj misli o plebiscitu v Beneški Sloveniji pred 100 leti, Jadranski koledar, Trst 1965

N. ZUANELLA, Informacija o jezikovnem položaju v Beneški Sloveniji, SLORI, Cedad 1978 (ciklostil)

Katekizmi Slovencev, Trinkov koledar za beneške Slovence 1966, Gorica

Koliko nas je?, Trinkov koledar za beneške Slovence 1966, Gorica

Krajevna imena in statistika Beneške Slovenije, Trinkov koledar za beneške Slovence 1958, Gorica

La Scuola nella Benecia, problemi e proposte, SLORI, Trieste 1978

Ozemlje Beneške Slovenije, Trinkov koledar za beneške Slovence 1959, Gorica

Slovenski duhovniki med prvo svetovno vojno, Trinkov koledar za beneške Slovence 1967, Gorica

1966 — Stoletnica plebiscita, Trinkov koledar za beneške Slovence 1966, Gorica

Trinkov koledar za beneške Slovence 1954, Gorica

Žalostni dogodki med prvo svetovno vojno, Trinkov koledar za beneške Slovence 1965, Gorica

Riassunto

LA SLAVIA ITALIANA DAL 1866 AL 1918

Il relatore precisa innanzitutto che ha cercato di fare una sintesi del noto. Perciò invita gli studiosi del periodo a fare un lavoro più a fondo con una minuziosa ricerca archivistica. D'altro canto anche le ricerche d'archivio non potranno smentire il fatto che la Slavia italiana, ceduta all'Italia dopo la guerra austro-prussiana-italiana del 1866, sia divenuta l'oggetto di particolari cure da parte del Regno d'Italia per renderla «nazionalmente omogenea» al resto del territorio statale attraverso un'insistente politica di snazionalizzazione e di assimilazione.

Il relatore parte dalla caratteristica del cosiddetto plebiscito dell'ottobre 1866 in cui la totalità della popolazione slovena della Slavia italiana si sarebbe espressa per l'annessione al Regno. Esaminando il plebiscito, il relatore nega che esso avesse rilevanza giuridica, poiché fu, essendo avvenuto dopo il trattato di pace, una mera manifestazione politica ad annessione già avvenuta. Perciò non aveva alcun carattere giuridico e non poteva incidere sui destini del territorio su cui era avvenuto.

In effetti l'Italia risorgimentale nel 1866 si trovò a conglobare nel suo territorio una popolazione non italiana. Di conseguenza lo Stato italiano cercò di eliminare questa «incongruità» con metodi politici, amministrativi, scolastici, culturali ecc. Questo rientrava nella sua logica di stato «nazionale», ma nello stesso tempo anche in una logica che era ancora un resto della mentalità di uno stato patrimoniale. Queste due logiche s'incontrarono per eliminare gli Sloveni della Slavia, in quanto era «inconcepibile» che gli Sloveni rimanessero tali se nello stesso tempo erano cittadini del Regno.

Nel corso della sua relazione l'autore fa un'analisi della situazione demografica della Slavia italiana che oggi è conglobata nel territorio di 10 comuni, considerati quasi esclusivamente sloveni, ed in 7 comuni con popolazione linguisticamente mista. Prendendo in considerazione i censimenti della popolazione del 1871, 1881, 1901, 1911 ed arrivando a quello del 1921, si giunge ad un quadro che testimonia dello stato di degrado economico e sociale del territorio, molto sintomatico specialmente per il periodo dal 1901 al 1911.

Il relatore analizzando questo quadro traccia alcune conclusioni che lo portano ad osservare una mortalità molto alta, con alta natalità un mancato sviluppo economico, l'inizio di una sempre più allarmante emigrazione stagionale, mentre è difficile individuare i termini numerici dell'emigrazione definitiva.

Nel contesto del dato demografico il relatore si sofferma anche sul fatto «linguistico», ovvero nazionale. Cita i dati dei censimenti ufficiali, delle stime semi-ufficiali, delle analisi private che tutte, tuttavia, danno una cifra di circa 40.000 Sloveni alla fine del XIX° secolo. Nel 1921 però il censimento ufficiale contava 33.932 sloveni, sommando anche quelli della Val Canale che nel frattempo erano stati annessi all'Italia. Anche con uno sviluppo demografico atipico il relatore si

chiede come sia stato possibile il fatto che in circa 20 anni il numero degli sloveni scendesse tanto.

Nel proseguo della sua relazione l'autore dedica una parte alle caratteristiche economiche in cui si nota un degrado continuo ed in cui dominava l'agricoltura di tipo familiare ed intensivo che, però ad un certo punto si è trovata emarginata, per cui ha causato l'emigrazione di forza lavoro e di conseguenza un ulteriore progressivo deperimento. La struttura sociale della popolazione rispecchiava questa situazione, per cui non era diversificata ed il ceto intellettuale era rappresentato quasi esclusivamente dai parroci e dai cappellani, mentre l'intellettualità laica, attratta dalla pianura e da una politica scolastica italianizzante, lasciava il territorio d'origine e si italianizzava oppure ritornava in loco con una missione «civiltizzatrice».

Fino alla venuta dell'Italia non c'erano nella Slavia Italiana vere e proprie scuole, anche se qualcosa si era mosso in questo senso ai margini del territorio considerato, però sempre nel senso di una organizzazione scolastica italiana. Presso le parrocchie e le cappellanie c'erano tuttavia scuole di dottrina cristiana esclusivamente in sloveno. Subito dopo l'annessione l'amministrazione italiana organizzò innumerevoli scuole elementari ed una scuola magistrale a S. Pietro degli Schiavoni, denominato già nel 1867 S. Pietro al Natisone. Si cercò nello stesso tempo di impedire del tutto le scuole di dottrina cristiana in sloveno.

Il clero era per lo più sloveno. Anche qui si cercò di fare pressioni per impedire lo svolgimento delle pratiche religiose in sloveno ed a poco a poco questo riuscì, sinché nel 1933 venne proibito del tutto l'uso dello sloveno in chiesa e nelle parrocchie.

A causa di ciò pochi furono gli intellettuali sloveni che poterono formarsi, tra questi dominò per quasi mezzo secolo la figura di msgr. Ivan Trinko. Non ci furono pubblicazioni autoctone slovene perché la situazione lo impediva. Uscirono tra varie traversie 5 catechismi in sloveno. Perciò le pubblicazioni provenivano da oltre frontiera, per cui le autorità amministrative e politiche cominciarono a preoccuparsi seriamente cercando di impedire l'alfabetizzazione della popolazione in sloveno attraverso proibizioni, pressioni di vario tipo e persino persecuzioni. Classico è l'esempio delle pubblicazioni di S. Ermacora che raccolsero in un certo periodo di tempo quasi 400 soci in tutta la Slavia, il che ebbe risonanza persino nel Parlamento italiano come esempio di «attentato allo Stato».

Fino all'annessione al Regno d'Italia nelle amministrazioni comunali, seppure ciò non avveniva più nelle amministrazioni giudiziarie come sotto la Repubblica di Venezia, si usava come fatto del tutto naturale la lingua locale, cioè lo sloveno. Con l'annessione non solo vennero soppresse le ultime vestigia di autonomia amministrativa, ma si cercò in tutti modi di impedire l'uso della lingua parlata dalle popolazioni locali, per cui a poco a poco la lingua slovena venne isolata nel seno della famiglia e dei contatti familiari e privati. Anche a ciò si cercò di frapporre ostacoli con pressioni di vario genere. Queste pressioni si renderanno più acute dopo la prima guerra mondiale e col fascismo.

La curiosità di tutto il processo di sviluppo della Slavia Italiana nel periodo considerato sta nel fatto che tutte queste pressioni non riuscirono a snaturare la caratteristica linguistica e nazionale delle popolazioni locali, per cui ci si chiede se il fatto nazionale oltre ad essere una scelta come sintesi di un certo sviluppo storico non abbia in se anche certi elementi di tipo oggettivo che se lasciati liberi immancabilmente portano o debbono portare ad una coscienza dell'lo nazionale. Preso in considerazione un periodo storico che abbraccia mezzo secolo si deve, almeno per quello stesso periodo, concludere che l'elemento nazionale porta in se elementi oggettivi e soggettivi e che nella Slavia veneta gli elementi soggettivi sono stati repressi, ma sono rimasti vivi quelli oggettivi.